Bild-Nr.: JG1167-0-01-0170-0337 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

דר. יהודה ליב קאַנטאָר

געבאָרען אין ווילנא תר"ט, געשטאָרבען אין ריגא סיון תרע"ח.

צו אַלץ מוז מען מזל האָבען, אפילו צום שטאַרבען. עס זיינען פאַראַן אויף דער וועלט גרויסע בעלי־מזל, וואָס זיי גיט זיך איין צו שטאַרבען אין אַ פּאַסיגער צייט, אין אַ שעהנעם קלאָהרען טאָג, און זיי זיינען טאַקע זוכה צו האָבען גרויסע און פּראַכטיגע לויות מיט אַ סך באַגלייטער, מיט אַ מאַסע קאַרעטעס, מיט פערד און אָהן פערד, און עס זיינען פאַראַן שלימ־מזל'ס ר"ל, וואָס גערען אַוועק פון דער וועלט גראַד אין אַ מיאוס'ן וועטער, מיט ווינט און רעגען, מיט שניי און האָגעל, אַז ביז צום ריינעם אָרט דערשלעפּען זיך קוים אַ מנין.

איך זאָג עס אנטקעגען דר. קאַנטאָר. ווען אַזאַ באַדייטענדע פּערזענליכקייט ווי דר. קאַנטאָר, איינער פון אונזערע גרעסטע משכילים אין פאַרגאַנגענעם דור; דער גרינדער פון דער טעגליכער העברעאישער פּרעסע; דער ראַבינער פון גרויסע אידישע קהלות, ווי ליבוי, ווילנא און ריגא, און דער וויכטיגער כלל־טוער פאַר אַ משך פון פערציג יאָהר — וואָלט אַוועק פון דער וועלט אין אַ נאָרמאַלער צייט, וואָס פאַר גרויסע הספּדים וואָלט מען איהם אומעטום געמאַכט, די גאַנצע אידישע פּרעסע, אין איהרע פאַרשידענע שפּראַכען, וואָלט פול געווען מיט נעקראָלאָגען, אָבער ניט האָבענדיג קיין מזל, דאַרף ער גראַד אַוועקשטאַרבען אין רעכטען מיטען מלחמה־טומעל, אין אַפּריל 1915, בעת די דייטשע חיילות זיינען געשטאַנען פערציג וויאָרסט פון ריגא; בעת אין ריגא זיינען צוזאַמענגעלאָפען איבער פערציג טויזענד אידען וואָס מען האָט דאַמאָלסט ארויסגעטריבען פון קורלאַנד און פון די אַרומיגע ליטווישע שטעדט, און דער דאַמאָלסטיגער ריגא'ער גענעראַל־גובערנאַטאָר — דער פּאָגראָמשטשיק קורלאָוו — האָט יעדען טאָג גע־דראָהט זיי אַרויסצושיקען, וואָס נאָר אַ דאַנק די עטליכע צעהנדליג טויזענד רובעל, וועלכע מען האָט איהם דערלאַנגט מתן בסתר (היינט מעג מען דאָס אויסזאָגען), איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען דער גירוש אויף אַ חודש צייט. פאַרשטעהט זיך, אַז אין אַזאַ צייט האָט קאַנ־טאָר'ס טויט ניט געקענט מאַכען דעם גרויסען רושם, וואָס ער וואָלט געמאַכט אין אַ נאָרמאַלער צייט. די אָרטיגע פּאָליציי האָט נאָך דערצו מיט דעם כח פון קריעגס־צושטאַנד פאַרבאָטען פיעל הספּדים צו מאַכען,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0170-0338 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

און אויך נאָר ערלויבט צו ריידען בלויז אויף דער רוסישער שפּראַך, ווייל דייטש און אידיש איז איבערהויפּט געווען פאַרבאָטען עפענטליך צו רעדען, און אויף העברעאיש האָבען זיי געמאכט אַ באַזונדער איסור, מורא האָבענדיג, טאָמער וועט מען די דאָזיגע פרעמדע שפּראַך באַנוצען צו אַ קאָנספּיראַציע. אידישע צייטונגען זיינען אין יענער צייט וועניג וואָס געגאַנגען. אַ גרויס שטיק פּוילען און אַ חלק ליטא זיינען שוין דאַמאָלסט געווען אָקופּירט פון די דייטשען, און בכלל איז ריגא שוין געווען אָפּגעשניטען פון אַ גרויסען טייל אידישער ישוב. אַז דר. קאַנטאָר'ס טויט איז שטיל פאַראיבער. „ניכט געזונגען און ניכט געקלונגען", ווי היינע זאָגט.

פאַר אַלע אידישע גדולים פון פאָריגען דור איז פאַר קיינעם ניט געווען אַזוי גרויס די סכנה פאַרגעסען צו ווערען, ווי פאַר דר. קאַנטאָר, ווייל טראָץ זיין פיעלזייטיגעם וויסען און ווירקען אויף אַלע ליטעראַרישע געביטען: אין דער יוגענד אַלס טאַלאַנטפולער משורר; שפּעטער אַלס פּעליטאַניסט און פּובליציסט — האָט ער נאָך אַלעם דעם קיין איינציגען ווערק ניט נאָכגעלאָזען. אויך האָט ער זעלטען־ווען זיין נאָמען געצייכענט, שטענדיג זיך באַהאַלטען אונטער פאַרשידענע פּסעוודאָנימען, ווי: עוזר בן נחום הציוסקי, מנחם־אב, עוקץ, קרטון, אבי־מוסיא און נאָך מעהרערע אַזעלכע פּסעוודאָנימען. אמת, זיינע צייטגענאָסען האָבען, פון זיין גאָט־געבענשטען סטיל און אינהאַלט, שטענדיג דערקענט דעם מייסטער, אָבער פאַר די קומענדע דורות וועט דאָס אַלץ בלייבען אונבאַוואוסט. איבערהויפּט האָט איהם געפעהלט די אַמביציע צו וועלען בלייבען אומשטערבליך. בעת מיר האָבען אין ליבוי געפייערט זיין פופציג יעהריגען יובילעאום, אין יאָהר 1899, און זיינע פריינד האָבען געהאַט בדעה ארויסצוגעבען אַ זאַמלונג פון זיינע אויסדערוועהלטע שריפטען, האָט ער אַליין דערצו ניט דערלאָזען, און בכלל ניט צוגעלאָזען מאַכען אַ גרויסען וועזען פון זיין יובילעאום. דעריבער איז זיין פופציג יעהריגער יובילעאום, דער איינציגער יובילעאום וואָס ער האָט איבערהויפּט געפייערט, גאַנץ שטיל און אָהן אויפזעהן פאַרבייגעגאַנגען און געטראָגען מעהר דעם כאַראַקטער פון אַ געוועהנליכען פאַמיליען־יום־טוב. פון אויסערוועהלטס האָט זיך נאָר אָפּגערופען זיין ווילנער יוגענדפריינד, מר. טריוואַש (שפּעטערער רעדאַקטאָר פון „הזמן") און אין אַ קורצען אַרטיקעל, אין זיבעטען לוח אחיאסף, אונטער דער קעפּעל: „מקצת שבחו בפניו", אָנגעמערקט איינציגע שטריכען פון זיין לעבען.

אַזוי ווי איך האָב געהאַט דאָס גייסטיגע פאַרגעניגען צו לעבען צוזאַמען מיט דר. קאַנטאָר'ן אַז ערך פון פופצעהן יאָהר אין איין שטאָדט, פאַר דער צייט וואָס ער איז געווען ראַבינער אין ליבוי,

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main
DFG

און ביז געווען מיט איהם אינטים באפריינדעט, געפין איך פאר מיין חוב צו געבען עפעס מאטעריאל דעם צוקינפטיגען היסטאריקער. דען באמת אויסער טריוואש׳עס אויבענדערמאנטער ארטיקעל און א קורצע ביאגראפיע אין דעם רוסיש־אידישען בראקהויז־עפראן לעקסיקאן איז ערגעץ־ניט פאראן קיין שום נאטיץ איבער קאנטאר׳ס לעבען.

קיין איינציגער פון אלע זיינע צייט־גענאסען האט ניט דורכגעמאכט אזעלכע גלגולים אין לעבען, ווי דר. קאנטאר. ערצויגען געווארען אין א שטרענג־ארטאדאקסישע הויז, ביי זיין פאטער ר׳ יוסף, דער געהילף־חזן פון דער גרויסער שול אין ווילנא, געלערנט גמרא און פוסקים ביז צו 17 יאהר. דערנאך געענדיגט ראבינער־שול אין זשיטאמיר. פון דארטען אוועק קיין בערלין און אויסשטודירט דאקטאר מעדיצין. טראץ וואס די פראפעסארען האבען איהם פראפעצייעט א גלענצענדע צוקונפט אלס דאקטאר, האט ער דאס אוועקגעווארפען און בעסער געווארען דער געהילפס־רעדאקטאר פון דער „הצפירה“ אין בערלין. שפעטער אריבער אין פעטערבורג, אוועקגעווארפען שרייבען העברעאיש און געווארען איינער פון די פראדוקטיווסטע רוסישע זשורנאליסטען. געגרינדעט און רעדאקטירט א לענגערע צייט דעם „רוסקי יעווריי“, און ערשט אין יאהר 1886 ווידער צוגעטרעטען צו דער העברעאישער ליטעראטור; געגרינדעט דעם „היום“, די ערשטע טעגליכע צייטונג אויף העברעאיש, און אין צוויי יאהר ארום, אז דער „היום“ איז אונטערגעגאנגען, איז ער אריינגעטראטען אלס רעדאקטאר אין „המליץ“. אין יאהר 1890 האט ער פארווארפען זיין ליטעראַרישע קאריערע און אנגענומען א ראבינער־שטעל אין ליבוי. פון דארטען איז ער אין יאהר 1904 אריבערגעגאנגען אלס ראבינער אין ווילנא, און אין יאהר 1911 איז ער אויסגעוועהלט געווארען פאר א ראבינער אין ריגא, וואו ער איז געשטארבען אלס ראבינער.

טראץ די אלע פארשידענע גלגולים וואס ער האט דורכגעמאכט, איז ער געווען און פארבליבען ביז צום סוף זא ווילנער איד, מיט אלע זיינע מעלות און חסרונות. דער גרויסער משורר יהודה ליב גארדאן איז אויך געווען א ווילנער, אבער וואס פאר א געוואלדיגער אונטערשיד איז געווען צווישען זייביידען, סיי אין זייער כאראקטער און סיי אין זייער אידישער וועלט־אנשויאונג. (דאס ערקלעהרט זיך אויך די סיבה פון דעם אנטאגאניזם, וואס האט געהערשט צווישען זיי ביידען אין זייער גאנצען לעבען), קאנטאר איז געווען פון דער נאטור א הערצענס־גוטער מענש, געהאט שטענדיג ארום זיך א קרייז פון גוטע פריינד, צוגענומען יעדען מענשען בסבר פנים יפות און עס איז געווען א ווירקליכער גענוס מיט איהם צו פארברענגען. גארדאן, דאגעגען, איז געווען א פארשלאסענער מענש, זיין הויז איז נאר אפען

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0171-0340 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

געווען פאַר איינצעלנע געצעהלטע מקורבים; ליעב געהאַט צו שפּילען די ראָלע פון אַ רוסישען טשינאָווניק, און פאַרבליבען ביז צום ענד פון זיין לעבען אַ געגנער פון רבנים. קאַנטאָר איז גראָד געווען דער היפוך. נאָך זייענדיג אין פּעטערבורג, פלעגט ער זוכען די באַקאַנט־שאַפט פון רבנים, און ווער רעדט נאָך פאַר דער צייט וואָס ער איז געווען ראַבינער, פלעגט מען איהם אָפט טרעפען אין אַ קרייז פון רבנים און לומדים, זיך מפלפל׳דיג זיין אין אַ שווערען ענין: גמרות אָנגעוואָרפען אויפ׳ן טיש, צוהיצט און צוקאָכט, מאַכענדיג מיט די הענט, אַז ער פלעגט בשעת מעשה אויסזעהן ווי אַ בטלן, וואָס איז אָט ערשט אַרויס פון קלויז.

דר. קאַנטאָר איז געווען, נאָך מיין מיינונג, דער גרעסטער למדן צווישען די אַלע משכילים פון זיין דור. זיין כח הזכרון איז געווען פענאָמענאַל ממש קיין שכחה ניט געהאַט. ווען ער וואָלט נאָך געווען אויך אַ מתמיד, האָט ער געקענט ווערען איינער פון די גרעסטע גאונים. בעת ער איז אָנגעקומען אין ליבוי, האָט ער פריהער, אין אַ משך פון פינף־און־צוואַנציג יאָהר, כמעט אַ גמרא אין האַנט ניט אַריינ־גענומען און טראָצדעם פלעגט ער זאָגען הדרנ׳ס אין חברה ש״ס עפ״י דרך הפלפול, און האָט אַמאָל געזאָגט אין אַ הדרן אויף ש״ס, אַ פלפול אויף „ציץ מרצה“, וואָס האָט געדויערט אַ פּאָר שעה. בכלל האָט ער ליעב געהאַט צו רעדען אין לערנען. איך ערינער מיך, ווי ער האָט מיר אַמאָל אָנגעזאָגט מיט שמחה, אַז ער האָט געפונען אַ תירוץ אויף רבי עקיבא איגר׳ס קלאָץ־קשיא אין ערשטען פּרק ראש־השנה, אין דער גמרא פון „בחריש ובקציר תשבות“.

קאַנטאָר איז געווען דער ערשטער העברעאישער זשורנאַליסט, וואָס איז צוגעטראָטען צו דער ספרות מיט אַ גרויס באַגאַזש אוניווערסאַלע ידיעות און מיט אַן אַקאַדעמישער בילדונג. ביז קאַנטאָר׳ן פלעגט מען רעכט אָפט באַגעגנען אין דער העברעאישער ליטעראַטור משוררים, וועלכע האָבען קיין אַהנונג ניט געהאַט פון די אַנדערשפּראַכיגע דיכ־טער; שרייבער איבער חכמת הטבע, ניט קענענדיג די עלעמענטאַרסטע כללים פון פיזיק און דערגלייכען. אינטערעסאַנט זיינען אויך זיינע ליטעראַרישע גלגולים: אַריינגעטראָטען אין דער ליטעראַטור אַלס סאַטירישער משורר, אַלס אַ שטעכעדיגער פּעליטאָניסט; אַריבערגע־גאַנגען צו ערנסטע פּובליציסטיק און שפּעטער, וועהרענד ער איז געווען אַ רעדאַקטאָר, געוואָרען איינער פון די בעסטע און גייסטרייכסטע פּאָליטיק שרייבער.

מיין ערשטע פּערזענליכע באַקאַנטשאַפט מיט קאַנטאָר׳ן איז געווען אין יאָהר 1890, בעת ער איז אָנגעקומען קיין ליבוי אַלס קאַזיאָנער ראַבינער. פאַר די גאַנצע פופצעהן יאָהר וואָס מיר האָבען געלעבט

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
UB DFG

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0172-0341 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

אין איין שטאדט, איז כמעט ניט אוועקגעגאנגען א טאג, וואס מיר האבען זיך ניט געזעהן. מיר האבען געארבייט צוזאמען אין פארשידענע געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס, באזונדערס אין דער יק"א־געזעלשאפט, וואו ער איז געווען פרעזידענט. אין דער ערשטער צייט בין איך צוואר געווען זיינער א געגנער, דורכדעם וואס ער האט געוואלט שפילען די ראלע אויך פון א דוכאוונעם רב. איך האב ביי זיך בשום אופן ניט געקענט פועל'ן, אז דער אמאליגער אפיקורס עוזר בן נחום הציוסקי פון „השחר" זאל פארטרעטען די שטעל פון א דוכאוונעם רב אויך, ניט קוקענדיג וואס די הנהגת־הבית זיינע, בעת ער איז געווען אין ליבוי, איז געווען זעהר א פרומע, מיט א שטרענג־כשר'ע קיך און מיט אפהיטען שבת ביז צום ארומוויקלען די נאזטיכעל אי־בער'ן האנט. שפעטער האט ער אליין איינגעזעהען, אז די ראלע איז ניט פאר איהם, זיך אויפגעהערט צו מישען אין די ענינים, וועלכע געהערען צו א מורה הוראה און דערמיט געוואונען די סימפאטיע פון ארטאדאקסישע אידען.

איינע פון זיינע הייליגסטע וואונשען איז תמיד געווען, אז זיין געבורטס־שטאדט ווילנא זאל איהם נעהמען פאר א ראבינער. ער האט מעהרערע מאל זיך געשטעלט צום וואהל און איז יעדעס מאל דורכגעפאלען. זיינע הויפט־געגנער זיינען געווען די ארטאדאקסישע אידען און די מורה־הוראות, ווייל ער איז געווען פאר זיי צופיעל איך און למדן, און זייערע ארגומענטען זיינען באשטאנען אין דעם, וואס א קאזיאנער רב איז א גזירת המלכות, היינט צו וואס זיך אויספוצען מיט א שעהנע גזירה? אדרבה, וואס מעהר מען מאכט איהם ביי־ליגער איז פאר אידען אלץ כדאי'ער. די התנגדות האט אויך אנגע־האלטען נאכדעם אז ער איז סוף־כל־סוף אין יאהר 1904 אנגעקומען אין ווילנא פאר א ראבינער, און האט בכלל פון די זיבען יאהר וואס ער איז געזעסען אין ווילנא קיין גרויס נחת ניט געהאט. ניט איינמאל האט ער באדויערט, פארוואס ער האט פארלאזען ליבוי, די אינטע־ליגענטע שטאדט, וואו ער האט געלעבט מיט גרויס אכטונג און אנ־זעהן, כאטש די ווילנער אידישע קהלה איז פינף מאל אזוי גרויס, ווי די ליבויער. ער איז פון נאטור געווען אן אריסטאקראט, אויך צופיעל איידעלפער, אום צו קענען הארמאנירען מיט דעם ווילנער המון, וואס ביי זיי איז געווען א קאזיאנער רב א מין טשינאווניק, פאר וועמען מען דארף ארונטערנעהמען די היטעל, אדער איהם מאכען ווי די בלאטע גלייך, דעריבער טאקע האט ער מיט גרויס פרייד אנ־גענומען אין יאהר 1911 די רבנות אין ריגא, — אן אינטעליגענטע אי־דישע קהלה מיט א דייטשער קולטור.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg
Frankfurt am Main
UB DFG

Bild-Nr.: JG1167-0-01-0172-0342 Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt/Main

עס איז ווירקליך צו באדויערען, אז פון אזא שאפענדען גייסט, מיט אזא גאלדענעם פעדער, איז קיין איינציג גאנצע ווערק ניט נאכגעבליבען. ווי מיר איז באוואוסט, האט ער נאכגעלאזען א סך ניט איינגעארדענטע כתבים און א זאמלונג פון הונדערטער ליטערארישע בריעף: אויך האב איך ביי איהם אמאל געזעהן א פארטיגען ספר, גרייט צום דרוק, מיט דעם נאמען „אייזיק מאיר דיק ובני דורו“, אן אמת׳ער אוצר וואס ענטהאלט אין זיך א שטיק אידישע היסטאריע פאר א משך פון פופציג יאהר. ליידער וויים איך ניט וואו דאס אלץ איז אהינגעקומען. זיינע קינדער (א זוהן און דריי טעכטער) האבען באלד נאך זיין טויט פארלאזען ריגא און אריבערגעצויגען קיין פעטראגראד, און ווי דער שטייגער איז ביי אונזערע אלע משכילים, זיינען די קינדער קנאפע מחותנים מיט העברעאיש. עס איז אינטערעסאנט צו וויסען, וואו עס איז אהינגעקומען זיין גרויסע און רייכע ביבליאטעק, אויף וועלכער ער האט זיין גאנצען לעבען געארבייט. קאנטאר האט כל ימיו געלעבט בדחקות און פלעגט זיין לעצטע פרוטה אויסגעבען אויף צו קויפען ספרים. איך בין אמאל אריינגעגאנגען ביי איהם ווינטער־צייט און איהם געפונען ארומגעהענדיג איבער׳ן שטוב פריערענדיג פון קעלט, ווייל עס איז ממש ניט געווען קיין געלט אויף צו קויפען האלץ, און זאגט מיר אן מיט שמחה, אז ער האט היינט באקומען צו קויפען א זעלטענע מציאה — א קליינע אויסגאבע פון אלפס אין 21 כרכים פאר 19 רובעל!

דר. קאנטאר האט בכלל פארבראכט זעהר א שווער לעבען. זיין פרוי, א זעלטענע אשת חיל, איז איהם יונגערהייט אפגעשטארבען און ער האט מעהר ניט געהייראט. בכלל האט ער דער וועלט מעהר געגעבען ווי די וועלט איהם, און עס וואלט ווירקליך געווען א יושר, און אפשר אויך ניט קיין שלעכטער געשעפט, ארויסצוגעבען קאנטאר׳ס אויסגעוועהלטע שריפטען, וואס זיינען צוזעעט און צושפרייט אין אלע העברעאישע זשורנאלען און צייטשריפטען, וועלכע האבען נאך היינט א ליטערארישען אדער א היסטארישען ווערט, כדי זיין נאמען זאל ניט פארגעסען ווערען.

Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg Frankfurt am Main
UB
DFG